

ตัวละครจระเข้: ความสัมพันธ์กับประเภทของนิทานไทย*

พรรณราย ชามูหิรัญ**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะของตัวละครจระเข้ในนิทานไทยประเภทต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่า ตัวละครจระเข้ปรากฏอยู่ในนิทานไทย ๘ ประเภท ได้แก่ ตำนานปรัมปรา นิทานศาสนา นิทานคติ นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานประจําถิ่น นิทานอธิบายเหตุ และนิทานสัตว์ ตัวละครจระเข้มี ๒ ลักษณะ คือ ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติ และตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ ลักษณะของตัวละครจระเข้ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับประเภทของนิทานไทย กล่าวคือ ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติมักปรากฏอยู่ในนิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ และนิทานสัตว์ ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติมักปรากฏอยู่ในนิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต และนิทานประจําถิ่น ส่วนตำนานปรัมปราและนิทานศาสนามักปรากฏตัวละครจระเข้ทั้ง ๒ ลักษณะ นอกจากนี้ลักษณะของการถ่ายทอดข้อมูลนิทานที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ก็มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของตัวละครจระเข้ด้วยเช่นเดียวกัน

Abstract

This journal aims to study a characteristic of crocodile characters in Thai tales. It is found that crocodile characters appear in 8 forms of Thai tales which are Myth, Religious tale, Fable, Fairy tale, Novella, Sage, Explanatory, and Animal tale. Crocodile characters are either natural crocodiles or supernatural ones. Such characteristics of crocodile characters relate to forms of Thai tale. That is natural crocodile characters always appear in Fable, Explanatory, and Animal tale. As for supernatural crocodile characters, they always appear in Fairy tale, Novella, and Sage. In Myth and Religious tale, crocodile characters will be both natural ones and supernatural ones. In addition, characteristics of crocodile characters also relate to the ways whereby Thai tales are told, i.e., oral Thai tales and written ones.

บทนำ

เรื่องราวที่กล่าวถึงสัตว์ต่าง ๆ สามารถกระทำอาการเช่นเดียวกับมนุษย์หรือเหนือกว่าพบเห็นได้ทั่วไปในนิทาน จระเข้เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ปรากฏในนิทานของหลายชาติ ซึ่งมีลักษณะและพฤติกรรมแตกต่างกันไป เช่น นิทานเซนเกิ้ลเรื่อง *วัยชราของพระราชานแห่งจระเข้* (กลาเวล แบร์นาร์ด, ๒๕๔๓: ๖๙) มีจระเข้เป็นพระราชานซึ่งถูกลิงหลอกลวงจนถูกประชากรขับไล่ออกนอกประเทศ นิทานอีสปเรื่อง *สุนัขจิ้งจอกกับจระเข้* (ดร.ณมิตร ณ ทุ่งประสาธน์มิตร, ๒๕๒๔: ๓๔) จระเข้เป็นสัตว์ที่พูดโอ้อวดเรื่องชาติตระกูลของตนกับสุนัขจิ้งจอก นิทานอินโดนีเซียเรื่อง *ทำไมจระเข้จึงเกลียดมนุษย์* (ส.พลายน้อย, ๒๕๔๕: ๕๑-๕๔) มีจระเข้บรรพบุรุษซึ่งเคยเป็นเพื่อนกับมนุษย์แต่ถูกหญิงสาวรบกวานจึงเกลียดชังมนุษย์จนถึงปัจจุบัน เรื่อง *สูงสูमारชาดก* (สมพงษ์ โอศรีสกุล, ๒๕๒๔: ๑๗-๑๘) ในอรรถกถาชาดก มีจระเข้เจ้าเล่ห์ที่หวังจะกินหัวใจของลิงพระโพธิสัตว์แต่ลิงพระโพธิสัตว์วางอุบายเอาตัวรอดไป

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทของจระเข้ในนิทานไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๕๑ และตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสารภาษาไทยและวรรณคดีไทย ปีที่ ๒๕ (ธันวาคม ๒๕๕๑)

** อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ได้ และนิทานญี่ปุ่นเรื่อง *กระต่ายกับจระเข้* (โยชิโกะ อุซึตะ, ๒๕๑๔: ๕๕-๖๔) จระเข้ถูกกระต่ายหลอกให้เรียกเพื่อนจระเข้มาเรียงตัวกันเป็นสะพานเพื่อเดินข้ามฝั่งไปเมืองอินาบา เป็นต้น

นิทานไทยมีเรื่องราวเกี่ยวกับจระเข้ด้วยเช่นเดียวกันทั้งยังปรากฏอยู่ในนิทานหลายประเภท เช่น นิทานชีวิตเรื่อง *ไกรทอง* (จตุพร มีสกุล, ๒๕๔๒: ๕๐๑) ของภาคกลาง มีพญาจระเข้ “ชาลวัน” ออกอาละวาดกัดกินผู้คนและคาบลูกสาวของเศรษฐีเมืองพิจิตรไป จน “ไกรทอง” ต้องอาสาปราบ นิทานประจำถิ่นอีกเรื่องหนึ่งที่สัมพันธ์กัน คือ *ชาลวัน* (หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพิจิตร, ๒๕๔๔: ๗๒) ของภาคกลาง มีจระเข้เป็นสัตว์เนรคุณกินตายเป็นผู้เลี้ยงดูตนและอาละวาดกัดกินคนจนมีชื่อเสียงโด่งดังในจังหวัดพิจิตร นอกจากนี้ยังมีจระเข้ในตำนานปรัมปราเรื่อง *ตำนานดาวจระเข้* (ผจงวาด กมลเสรีรัตน์, พัทณี ปิยะระ และศิริพรรณ พงศ์สิฏานนท์, ๒๕๔๓: ๑๕๙-๑๖๒) ของภาคกลาง ซึ่งมี “จระเข้เศรษฐี” เป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยขอให้ว่าวรูปตนลงบนธงแห่ขบวนกฐิน และในนิทานมหัศจรรย์เรื่อง *ศิลป์ศาสตร์* (อุดมหนูทอง, [ม.ป.ป.]: ๑๖๓-๑๖๕) ของภาคใต้ ซึ่งมี “พญากุมภี” เป็นจระเข้ที่เลี้ยงคอยช่วยเหลือ “พระศิลป์ศาสตร์” อยู่เสมอ เป็นต้น

ตัวละครจระเข้ที่พบมีอยู่เป็นจำนวนมากและปรากฏในนิทานไทยหลายประเภท ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาลักษณะของตัวละครจระเข้ที่ปรากฏในนิทานไทยว่ามีลักษณะอย่างไรและลักษณะดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับประเภทของนิทานไทยหรือไม่อย่างไร

จระเข้ในนิทานไทย

ตัวละครจระเข้ปรากฏอยู่ในนิทานไทยทุกภาค ผู้วิจัยรวบรวมได้ทั้งสิ้น ๑๐๖ เรื่อง ประกอบด้วยนิทานลายลักษณ์ ๗๗ เรื่อง และนิทานมุขปาฐะ ๒๙ เรื่อง นิทานไทยทั้ง ๑๐๖ เรื่องนี้สามารถจำแนกตามประเภทของนิทานได้เป็น ๘ ประเภท จากทั้งหมด ๑๑ ประเภท ตามวิธีการแบ่งของประคอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๔๕: ๙๙) ได้แก่ ตำนานปรัมปรา นิทานศาสนา นิทานคติ นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุ และนิทานสัตว์ ดังนี้

๑. **ตำนานปรัมปรา** ๔ เรื่อง ๗ ส่วน แบ่งเป็นส่วนลายลักษณ์ ๕ ส่วน และส่วนมุขปาฐะ ๒ ส่วน ตำนานปรัมปราที่พบเป็นเรื่องทีอธิบายกำเนิดของดาวฤกษ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ *ตำนานดาวฤกษ์จิตรา* และ *ตำนานดาวฤกษ์อัศวิน* ของภาคกลาง การปักธงจระเข้ในประเพณีทอดกฐินซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ได้แก่ *ตำนานดาวจระเข้* และ *ตำนานธงจระเข้* ส่วนที่ ๑, ๒, ๓ ของภาคกลาง และกำเนิดของการละเล่นซึ่งเกี่ยวข้องกับเทวดา คือ *ตำนานโนรา* ของภาคใต้

๒. **นิทานศาสนา** ๗ เรื่อง เป็นส่วนลายลักษณ์ทั้งหมด มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสั่งสอนและเป็นชาดกพื้นบ้านในถิ่นต่างๆของไทย ชาดกพื้นบ้านล้านนา ได้แก่ *ไภยราช* *สังขัตตนะ* *สิรินันทะ* และ *สุพรหมโมกขะหมาแก้ว* ชาดกพื้นบ้านภาคอีสาน คือ *ท้าวไพโรยราช* และชาดกพื้นบ้านภาคใต้ ได้แก่ *นางก้นไทร* และ *ภาพย์เรื่องนางแดงอ่อน*

๓. **นิทานคติ** ๔ เรื่อง แบ่งเป็นส่วนลายลักษณ์ ๒ ส่วน และส่วนมุขปาฐะ ๒ ส่วน นิทานคติที่กล่าวถึงแง่คิดในการตัดสินใจด้วยความด้วยเหตุผล คือ *จระเข้หรือจักเข้* ของภาคเหนือ การสอนเรื่องให้ผู้เฒ่าชานาญอยู่แล้ว คือ *สอนจระเข้ให้ว่ายน้ำ* ของภาคกลาง การหลงลืมตน คือ *ความทะเยอทะยาน* ของภาคกลาง และการช่วยเหลือสัตว์ที่ไม่รู้บุญคุณ คือ *โปรดสัตว์ได้บาป* ของภาคกลาง

๔. **นิทานมหัศจรรย์** ๖ เรื่อง ๗ ส่วน แบ่งเป็นส่วนลายลักษณ์ ๖ ส่วน และส่วนมุขปาฐะ ๑ ส่วน นิทานมหัศจรรย์ที่พบแต่งขึ้นเพื่อความบันเทิงและมีเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการแปลงกาย พลังอำนาจวิเศษ และบุญญาธิการของตัวละคร ได้แก่ *คร่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ* ของภาคเหนือ *นางแดงอ่อน* และ *นิทานคำกลอนเรื่องนางแดงอ่อน* ของภาคอีสาน *บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องไชยเชษฐ* และ *นายพุทไธ* ของภาคกลาง *ภาพย์เรื่องศิลป์ศาสตร์* และ *ชาลวันคำภาพย์* ของภาคใต้

๕. **นิทานชีวิต** ๘ เรื่อง ๑๒ ส่วน แบ่งเป็นส่วนลายลักษณ์ ๘ ส่วน และส่วนมุขปาฐะ ๔ ส่วน นิทานชีวิตที่พบเป็นเรื่องเล่าที่เล่ากันว่าเคยเกิดขึ้นจริงและบางเรื่องมีหลักฐานยืนยันถึงตัวละครและสถานที่ ตัวละครในเรื่องมีทั้งที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ ได้แก่ *หาญหมีจงองจระเข้* ของภาคเหนือ *ข้าวเม่าซากเหม็ง* ของภาคอีสาน *ไกรทอง* *บทละครนอกสมัยอยุธยา*, *บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*, *บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์*,

บทละครเสภาพระนิพนธ์ในกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ และ นิทานคำกลอนสำนวนวัดเกาะ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ย่องเข้คนแก่ง และ หลวงตาทอง ของภาคกลาง บัณฑิตหี และ อ้ายปลิ้น ของภาคใต้

๖. นิทานประจำถิ่น ๔๔ เรื่อง ๔๔ สำนวน แบ่งเป็นสำนวนลายลักษณ์ ๓๙ สำนวน และสำนวนมุขปาฐะ ๑๐ สำนวน นิทานประจำถิ่นที่พบเป็นนิทานที่เล่าสืบต่อกันในท้องถิ่นและเชื่อว่าเกิดขึ้นจริง เนื้อเรื่องมีทั้งการอธิบายถึงสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น หนอง คลอง ถ้ำ เกาะ เมือง เป็นต้น และการอธิบายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในท้องถิ่น เช่น ศาล วัด เป็นต้น แบ่งตามประเภทเนื้อหาได้เป็น ๓ ประเภท คือ นิทานเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ได้แก่ นางอินทกาว หรือตำนานวังสามหมอ ของภาคอีสาน ตำนานไกรทอง ตำนานไต่ะกี-มุตธรณี และ ตำนานหลวงปู่ศุข ของภาคกลาง

นิทานเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งกลับในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นผีเสื้ออารักษ์เมือง เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ถ้ำ หนองน้ำ บึง เกาะ ได้แก่ ไก่แก้วนครศรีอยุธยา ตำนานจระเข้ปูน และ ตำนานถ้ำน้ำบึง ของภาคเหนือ ตำนานเมืองกุมภวาปี และ ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ของภาคอีสาน ตำนานจระเข้เจ้าพ่อแก้วเขียว ตำนานจระเข้เจ้าพ่ออู้อยู่ ตำนานจระเข้เจ้าพ่อเทพารักษ์ ตำนานจระเข้เจ้าพ่อหนุ่ม ตำนานศาลเจ้าพ่อองค์รักษ์ ตำนานจระเข้เจ้าแม่เอี้ยง ตำนานจระเข้เผือกหรือตำนานจระเข้เจ้าพ่อชุมแสง ตำนานจระเข้วัดหนองดินแดง ตำนานจระเข้วัดห้วยจระเข้ ตำนานจระเข้หลวงพ่อเพชร ตำนานเจ้าพ่อวัดศาลเจ้า ตำนานท้าวพันตา พญาพัน-วัง ตำนานบ่อหกบาตร ตำนานบึงพระอาจารย์ ตำนานเรือมาดวิเชียรบำรุง ตำนานวัดจระเข้ใหญ่ และ จระเข้คาบคน ของภาคกลาง ตำนานเกาะจระเข้ ตำนานเกาะมัดโพธิ์ ตำนานไต่ะหินขวาง ตำนานทวดคลองนางเรียม ตำนานจระเข้หน้าดำ (ไต่ะลาตุตาดอง) ตำนานพญาอดน้ำ แม่ศรีขวัญทอง และ ตำนานแหลมวัง ของภาคใต้

นิทานชีวิตที่เหตุการณ์เกิดขึ้นในท้องถิ่น มีการระบุชื่อตัวละครอย่างชัดเจน และผู้เล่าเชื่อว่าเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง โดยมีหลักฐานหรือร่องรอยของเรื่องที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น อุโบสถ บ้านไต่ะขึ้นธรรมาสัน ตันยาง คลอง ลำน้ำ และถ้ำ ได้แก่ ตำนานจระเข้บ้านท่าขอนยาง และ ตำนานลำสามหมอ ของภาคอีสาน ตำนานจระเข้สามพัน ตำนานเจ้ากงจีนหรือตำนานเมืองลพบุรี ตำนานชาละวัน สำนวนที่ ๑, ๒, ๓, ๔ ตำนานตำบลจระเข้ร้อง ตำนานนางรุ่มสายสกล ตำนานวังตาเพชร และ ตำนานบ้านเกยไชยหรือไต่ะต่างเกยไชย สำนวนที่ ๑, ๒, ๓ ของภาคกลาง ตำนานไต่ะนายมน และ ตำนานบ้านในเมือง ของภาคใต้

๗. นิทานอธิบายเหตุ ๑๑ เรื่อง แบ่งเป็นสำนวนลายลักษณ์ ๔ สำนวน และสำนวนมุขปาฐะ ๗ สำนวน นิทานอธิบายเหตุที่รวบรวมได้เป็นนิทานขนาดสั้น ซึ่งอธิบายที่มาของรูปลักษณะและส่วนประกอบของจระเข้ รวมทั้งสาเหตุที่จระเข้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรูกับสัตว์อื่น แบ่งเป็นนิทานที่อธิบายถึงสาเหตุที่จระเข้ไม่มีลิ้น ได้แก่ กระต่ายกระโดด จระเข้ไม่มีลิ้น กระต่ายกับจระเข้ กระต่ายกับตะเข้ กระต่ายกับหอยโข่ง จระเข้ไม่มีลิ้น และ เหตุที่กระต่ายไม่มีหางและจระเข้ไม่มีลิ้น ของภาคกลาง ลิงกับจระเข้ สำนวนที่ ๑ ของภาคใต้ นิทานที่อธิบายถึงกอนขี้หมาบนศีรษะจระเข้และสาเหตุที่จระเข้เป็นศัตรูกับสุนัข ได้แก่ ขี้หมาที่จุมูกจระเข้ และ จระเข้กับหมา ของภาคใต้ นิทานที่อธิบายถึงสาเหตุที่จระเข้เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ คือ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ของภาคกลาง และ นิทานที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างจระเข้กับจิ้งจก คือ จระเข้กับจิ้งจก ของภาคใต้

๘. นิทานสัตว์ ๘ เรื่อง ๘ สำนวน แบ่งเป็นสำนวนลายลักษณ์ ๖ สำนวน และสำนวนมุขปาฐะ ๓ สำนวน นิทานสัตว์ที่รวบรวมได้เป็นนิทานเกี่ยวกับสัตว์โจ่ง สัตว์ฉลาด และสัตว์เจ้าเล่ห์ โดยอธิบายว่าจระเข้เป็นสัตว์ที่โง่เขลาและเจ้าเล่ห์ ส่วนกระต่ายลิง และกระจกเป็นสัตว์ที่ฉลาด ได้แก่ ตาเยย ของภาคอีสาน กระต่ายเจ้าปัญญา และ จระเข้กับลิง สำนวนที่ ๑, ๒ ของภาคกลาง กระจกกับจระเข้ ควายกับจระเข้ ควาย จระเข้ และกระจก ทำคุณบูชาโทษ และ ลิงกับจระเข้ สำนวนที่ ๒ ของภาคใต้

ลักษณะของตัวละครจระเข้ที่ปรากฏในนิทานไทย

ตัวละครจระเข้ในนิทานไทยปรากฏอยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่ ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติและตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ ตัวละครทั้ง ๒ ลักษณะมีรูปลักษณ์แตกต่างกัน แต่มีนิสัยทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะของตัวละครจระเข้ ๒ ด้าน คือ ลักษณะทางกายภาพและลักษณะนิสัย เพื่อให้เห็นลักษณะของตัวละครจระเข้ในนิทานไทยชัดเจนยิ่งขึ้น

๑. ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติ

ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติจะมีลักษณะทางกายภาพเหมือนจระเข้จริง เพียงแต่สามารถพูดได้เท่านั้น ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของตัวละครสัตว์ในนิทาน ส่วนลักษณะนิสัยของตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาตินั้นมีทั้งลักษณะนิสัยที่ดีและร้าย

ส่วนใหญ่ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติจะมีลักษณะนิสัยที่ร้าย คือ **ดุร้าย เจ้าเล่ห์ โง่เขลา เหนรคุณหรือทรยศหักหลัง ลักขโมย อาฆาตแค้น โลก อารมณ์ร้อน ทะเยอทะยาน โกหก** เช่น เรื่อง *จระเข้ไม่มีลิ้น* (ยุทธ เดชคำรน, ๒๕๒๑: ๑๒๓-๑๒๕) ของภาคกลาง ตัวละครจระเข้เป็นตัวเอกที่มีลักษณะนิสัยดุร้ายและโลก คือ กัดกินทั้งคน สัตว์ และพืชจนใกล้จะสูญพันธุ์ แสดงให้เห็นถึงความดุร้ายที่คร่าชีวิตผู้อื่นทั้งยังเห็นถึงความโลภที่กินทุกอย่างจนใกล้จะสูญพันธุ์ นอกจากนี้ตัวละครจระเข้ยังมีลักษณะนิสัยอาฆาตแค้น คือ เมื่อทราบว่าตนจะถูกพระพรหมปราบก็จงทำร้ายสัตว์ทุกชนิดที่เข้ามาใกล้ และยังมีลักษณะนิสัยโง่เขลาเพราะแพ้สติปัญญาของสัตว์ที่พระพรหมส่งมาปราบ คือ กระต่าย ทำให้จระเข้ไม่มีลิ้นมาจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น

ส่วนลักษณะนิสัยที่ดี คือ **ชอบช่วยเหลือผู้อื่น กตัญญู จงรักภักดี รู้จักสำนึกผิด ฉลาดเฉลียว และเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา** เช่น เรื่อง *ไอ้ต่างเกยไชย ส่วนวันที่ ๓* (วิเชียร เกษประทุม, ๒๕๔๓: ๗๒-๗๓) ของภาคกลาง ตัวละครจระเข้เป็นตัวเอกที่ฉลาดเฉลียวและมีไหวพริบปฏิภาณในการหาเหยื่อ โดยแกล้งนอนตายเพื่อหลอกให้เหยื่อเข้ามาใกล้ เรื่อง *นางอินถวาหรือตำนานวังสามหมอ* (หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๔๔: ๘๒-๘๔) ของภาคอีสาน ตัวละครจระเข้เป็นตัวปฏิบัติที่รู้จักสำนึกผิด โดยหลังจากเปลอกกลืน “นางอินถวา” ผู้เป็นเจ้าของแล้วก็สำนึกผิดและยอมให้ทหารจับตัวในตอนท้าย และเรื่อง *ข้าวเม่าซากเหมิง* (นฤมล ปิยวิทย์ และคุณช่วย ปิยวิทย์, ๒๕๔๒: ๔๕๕๙-๔๕๖๖) ของภาคอีสาน ตัวละครจระเข้เป็นผู้ช่วย^๑ ที่ชอบช่วยเหลือผู้อื่นและมีความกตัญญู โดยช่วยเหลือ “เหมิง” และ “เหมิง” ผู้มีพระคุณจากการถูกทำร้ายและการจมน้ำ เป็นต้น

๒. ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ

ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติจะมีลักษณะทางกายภาพแตกต่างไปจากจระเข้ตามธรรมชาติ กล่าวคือ **มีรูปร่างใหญ่โตผิดปกติ หรือมีรูปร่างเป็นสีขาวเผือกหรือสีทอง หรือมีรูปร่างเป็นหิน ถ้ำ หรือเกาะ** นอกจากนี้ยังมีกำเนิดที่ผิดปกติและมีความสามารถพิเศษเหนือกว่าจระเข้ตามธรรมชาติ เช่น ตัวละครจระเข้ที่มีกำเนิดผิดปกติ อาจเป็นครั้งคนครั้งจระเข้ได้แก่ “ไกรวงศ์” และ “ไกรเวช” ใน *นิทานคำกลอนเรื่องไกรทอง ส่วนนวัตเกาะ* (เดือนใจ สันทะเกิด, ๒๕๒๘: ๓๓-๓๕) ของภาคกลาง มีพ่อเป็นมนุษย์และมีแม่เป็นจระเข้ หรือ “จระเข้เศรษฐิ” ใน *ตำนานดาวจระเข้* (ผจงวาด กมลเสรีรัตน์ และคณะ, ๒๕๔๓: ๑๕๙-๑๖๒) ของภาคกลาง มีกำเนิดเป็นมนุษย์มาก่อน แต่หวงสมบัติจนตายไปเกิดเป็นจระเข้เผ่าสมบัติ “จระเข้พระดุษดา” ในภาพยี่เรื่องนางแดงอ่อน (อุดม หนูทอง, ๒๕๔๒: ๓๖๒๒-๓๖๒๔) ของภาคใต้ มีกำเนิดมาจากการถูกสาป ถูก “พญาภูมิ” สาปให้กลายเป็นจระเข้ทอง ส่วนตัวละครจระเข้ที่มีความสามารถพิเศษเหนือจระเข้ตามธรรมชาติ จะสามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ มีอิทธิฤทธิ์ในการต่อสู้ สมพาสกับมนุษย์ได้ คายทองออกมาจากท้องได้ และมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถคุ้มครองผู้อื่นให้พ้นภัยได้ดังเช่น “ชาลวัน” จากเรื่อง *ไกรทอง* (พระบาทสมเด็จพระ-พุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๕: ๓๐๑-๓๔๗) ของภาคกลาง สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ และยังมีอิทธิฤทธิ์ในการต่อสู้กับ “ไกรทอง” รวมทั้งสมพาสกับมนุษย์ คือ “นางตะเกาทอง” ได้อีกด้วย เป็นต้น

ตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติมีลักษณะนิสัยทั้งที่ดีและร้ายเช่นเดียวกับตัวละครจระเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติ แต่พบว่าส่วนใหญ่มีลักษณะนิสัยที่ดี คือ **เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซื่อสัตย์ จงรักภักดี ฉลาดเฉลียว กล้าหาญ ยึดมั่นในศีลธรรม ชอบช่วยเหลือหรือคุ้มครองผู้อื่น เฝ้ารักษาบุคคล ทรัพย์สมบัติ หรือสถานที่** เช่น “จระเข้เศรษฐิ” ใน *ตำนานดาวจระเข้* (ผจงวาด กมลเสรีรัตน์ และคณะ, ๒๕๔๓: ๑๕๙-๑๖๒) ของภาคกลาง เป็นตัวเอกที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจนขอให้ขบวนภิกษุมาตบตบตีไว้ที่ขงภิกษุเพื่อร่วมทำบุญด้วย หรือ “จระเข้ทวดนางเรียม” ใน *ตำนานทวด*

^๑ ตัวเอก คือ ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่อง ไม่ว่าจะมามีบทบาทดีหรือร้าย (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕: ๓๔๒)

^๒ ตัวปฏิบัติ คือ ตัวละครที่มีบทบาทเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตัวเอก (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕: ๓๔๒)

^๓ ผู้ช่วย คือ ตัวละครที่มีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอกหรือตัวปฏิบัติ (กอบกุล อิงคทานนท์, ๒๕๔๐: ๑๖)

คลองนางเรียม (ฟ่ง บุษรรัตน์, ๒๕๔๒: ๓๐๑๙) ของภาคใต้ เป็นตัวเอกที่ช่วยเหลือและคุ้มครองผู้อื่นโดยช่วยชาวบ้านจากการจมน้ำและให้โชคแก่ผู้ที่มาบนบานศาลกล่าวที่ศาลของตน หรือ “ท้าวรำไพ” ใน *บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเรื่องไกรทอง* (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๕: ๓๐๑-๓๔๗) ของภาคกลาง เป็นตัวประกอบที่ยึดมั่นในศีลธรรมโดยไม่ประพฤติชั่วและไม่ช่วยเหลือ “ชาลวัน” หลานชายที่กระทำผิด เป็นต้น

ส่วนลักษณะนิสัยที่ร้าย คือ ทุร้าย เหนรคุณ โง่เขลา ใ้อวดหรือหยิ่งผยอง อาฆาตแค้น เกเร มักมากในกาม และหึงหวง เช่น “พญาพันวัง” ใน *ตำนานท้าว-พันดา พญาพันวัง* (สายปาน ปุริวรรคชนะ, ๒๕๔๘: ๔๑) ของภาคกลาง เป็นตัวเอกที่เนรคุณผู้มีพระคุณโดยพุดจาลบลู “เจ้าพ่อองครักษ์” ที่ช่วยเหลือตนในการต่อสู้ หรือ “ชาลวัน” ใน *บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องไกรทอง* (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๕: ๓๐๑-๓๔๗) ของภาคกลาง เป็นตัวปฏิปักษ์ที่มักมากในกาม ชอบจู่ดคร่าหญิงอื่นมาเป็นภรรยา ส่วน “นางวิมาลา” และ “นางเลื่อมลาวยารณ” ใน *นิทานคำกลอนเรื่องไกรทอง สำนวนวัดเกาะ* (เตือนใจ สันทะเกิด, ๒๕๒๘: ๓๓-๓๕) ของภาคกลาง เป็นตัวปฏิปักษ์ที่โกรธเกรี้ยวและทำร้ายหญิงอื่นเพราะความหึงหวง หรือ “ท้าวภักวัง” และ “น้องชาย” ใน *ชาลวันคำกาพย์* (อุดม หนูทอง, ม.ป.ป.: ๔๐-๔๔) ของภาคใต้ เป็นตัวประกอบที่มีนิสัยเกเรชอบทะเลาะวิวาทกับผู้อื่นเป็นประจำ เป็นต้น

สรุปได้ว่าลักษณะของตัวละครจะเข้ที่ปรากฏในนิทานไทยมี ๒ ลักษณะ คือ ตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติและตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ ตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติมีลักษณะทางกายภาพเหมือนจะเข้จริงและมักมีลักษณะนิสัยที่ร้าย ส่วนตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติจะมีลักษณะทางกายภาพแตกต่างไปจากจะเข้จริงและมักมีลักษณะนิสัยที่ดี

ผู้วิจัยพบว่าการนำเสนอตัวละครจะเข้ทั้ง ๒ ลักษณะมีความแตกต่างกัน ผู้เล่ามักนำเสนอตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติดังเช่นตัวละครสัตว์ตัวหนึ่ง ตัวละครจะเข้จึงมักแสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติ เช่น การออกไล่เหยื่อหรือการทำร้ายสัตว์อื่นและมนุษย์ เป็นต้น เมื่อตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติเป็นตัวแทนของสัตว์ ความขัดแย้งในเรื่องจึงมักเป็นความขัดแย้งระหว่างสัตว์กับสัตว์ หรือสัตว์กับมนุษย์ และเรื่องที่เกิดความขัดแย้งก็มักเกี่ยวข้องกับสัญชาตญาณเดิมของจะเข้ คือ การกัดกินมนุษย์หรือสัตว์อื่น เห็นได้จากนิทานเรื่อง *จะเข้กับลิง สำนวนที่ ๑* (วิเชียร เกษประทุม, ๒๕๔๓: ๑๓๕) ของภาคกลาง ตัวละครจะเข้หลอกให้ลิงขี่หลังเพื่อนำไปกินกลางแม่น้ำ แต่ลิงบอกว่าหัวใจอยู่บนยอดไม้จึงเอาตัวรอดไปได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งของสัตว์สองชนิด คือ จะเข้กับลิง และเรื่องที่เกิดความขัดแย้งก็มาจากพฤติกรรมตามธรรมชาติของจะเข้ที่ดุร้ายและชอบกัดกินสัตว์อื่น

หากเป็นตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ ผู้เล่ามักนำเสนอตัวละครจะเข้ให้เป็นตัวแทนของมนุษย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มิใช่สัตว์แต่อย่างใด ความขัดแย้งของตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติจึงเปรียบเสมือนความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับมนุษย์ มิได้มีความขัดแย้งของสัตว์มาเกี่ยวข้องด้วย เรื่องที่ขัดแย้งก็เป็นความขัดแย้งของมนุษย์ เช่น การต่อสู้เพื่อแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกัน หรือการทะเลาะเบาะแว้งจากความหึงหวง เป็นต้น หรือความขัดแย้งกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การลักขโมยสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ หรือการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ในกรณีนี้ผู้เล่าจะยกระดับตัวละครจะเข้ให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีฐานะคล้ายเทพเจ้าซึ่งสามารถให้คุณหรือโทษได้ กล่าวคือ หากมนุษย์ผู้นั้นเคารพตนก็จะคุ้มครองให้ปลอดภัย แต่ถ้าหากมนุษย์กระทำความผิดหรือลบหลู่ก็จะลงโทษหรือสั่งสอนให้หลายจำได้จึงจะเห็นได้ว่าตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาตินี้มักไม่มีร่องรอยของจะเข้ตามธรรมชาติ เนื่องจากถูกนำเสนอในรูปของมนุษย์คนหนึ่งหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจลบหลู่ได้ เช่น *ตำนานเจ้ากัจจัน* (ส.พลายน้อย, [ม.ป.ป.]: ๓๗๓-๓๗๙) ของภาคกลาง ตัวละครจะเข้เป็นชายหนุ่มที่แปลงกายเป็นจะเข้เพื่อทำลายเรือขันทมหากของฝ่ายตรงข้าม ความขัดแย้งในเรื่องจึงเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และเรื่องที่เกิดความขัดแย้งก็เป็นเรื่องของมนุษย์ด้วยกันเช่นกัน คือ การแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกัน หรือ *ตำนานโต๊ะหินขาว* (อาภรณ์ อุกฤษณ์, ๒๕๔๒: ๒๘๕๑) ของภาคใต้ ตัวละครจะเข้มีฐานะเป็นจะเข้เจ้าที่ช่วยเหลือนมนุษย์จากการจมน้ำและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ผู้เล่านำเสนอตัวละครจะเข้ประหนึ่งว่าเป็นเทพเจ้าที่ให้ความคุ้มครองผู้คนและมีได้กล่าวถึงร่องรอยของจะเข้ที่เป็นสัตว์ร้ายแต่อย่างใด

^๑ ตัวประกอบ คือ ตัวละครที่มีบทบาทไม่สำคัญในเรื่อง (กอบกุล อิงคุทานนท์, ๒๕๔๐: ๑๖)

ลักษณะของตัวละครจะเข้ที่สัมพันธ์กับประเภทของนิทาน

เมื่อศึกษาประเภทของนิทานไทยที่ปรากฏตัวละครจะเข้และลักษณะของตัวละครจะเข้ที่ปรากฏในนิทานไทยแล้ว ผู้วิจัยพบว่าลักษณะของตัวละครจะเข้ที่ปรากฏในนิทานไทยประเภทต่างๆมีทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ประเภทนิทาน	ลักษณะของตัวละครจะเข้	
	ตามธรรมชาติ	เหนือธรรมชาติ
ตำนานปรัมปรา	๓	๔
นิทานศาสนา	๕	๔
นิทานคติ	๔	๐
นิทานมหัศจรรย์	๒	๑๖
นิทานชีวิต	๕	๒๖
นิทานประจำถิ่น	๑๘	๔๐
นิทานอธิบายเหตุ	๑๐	๑
นิทานสัตว์	๑๑	๐

เมื่อพิจารณาดารางแสดงลักษณะของตัวละครจะเข้ที่ปรากฏในนิทานไทยประเภทต่างๆข้างต้นพบว่า นิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ และนิทานสัตว์ มักปรากฏตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติ ส่วนนิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต และนิทานประจำถิ่น มักปรากฏตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ในตำนานปรัมปราและนิทานศาสนาปรากฏตัวละครจะเข้ทั้งที่มีลักษณะตามธรรมชาติและตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ

สังเกตได้ว่าในนิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ และนิทานสัตว์ มักพบตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติเกือบทั้งหมด เนื่องจากนิทานเหล่านี้ต้องการอธิบายถึงลักษณะของจะเข้ที่เป็นสัตว์ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นรูปร่าง พฤติกรรม หรือลักษณะนิสัย

นิทานคติ มุ่งสั่งสอนและเสนอแนวคิดของจริยธรรมและผลแห่งกรรม หากประกอบกรรมดีก็จะได้ดี แต่ถ้าหากประกอบกรรมชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่วกลับคืนมา ตัวละครจะเข้ในนิทานคติจึงมีความดุร้าย ออกตัญญู ททรศหักหลัง เจ้าเล่ห์ และลืมหูลืมตา เนื่องจากผู้แต่งเลือกหยิบพฤติกรรมหรือสัญชาตญาณตามธรรมชาติของจะเข้มาใช้ในนิทาน ไม่ว่าจะเป็นความดุร้าย หรือความเจ้าเล่ห์ในการล่าเหยื่อ ดังนั้นตัวละครจะเข้ในนิทานคติจึงมีลักษณะตามธรรมชาติทั้งหมด

นิทานอธิบายเหตุ มุ่งอธิบายที่มาของรูปลักษณะและส่วนประกอบของจะเข้ตามธรรมชาติ เช่น ลิ้นและก้อนขี้หมาบนศีรษะของจะเข้ ตัวละครจะเข้จึงต้องมีลักษณะตามธรรมชาติ เช่น *เหตุที่กระต่ายไม่มีหางและจะเข้ไม่มีลิ้น* (กรมศิลปากร, ๒๕๑๔: ๓๖๗-๓๖๘) ของภาคกลาง ตัวละครจะเข้มีลักษณะตามธรรมชาติเพื่ออธิบายว่าจะเข้ไม่มีลิ้นเพราะถูกกระต่ายถีบลิ้นจนขาด เป็นต้น

นิทานสัตว์ มุ่งแสดงนิสัยหรือสันดานที่แท้จริงของสัตว์ในธรรมชาติทั้งสัตว์ที่โง่เขลา สัตว์ที่ฉลาด และสัตว์ที่เจ้าเล่ห์ ดังนั้นตัวละครจะเข้ในนิทานสัตว์จึงต้องมีลักษณะตามธรรมชาติทั้งหมดเพื่อแสดงให้เห็นถึงสันดานที่แท้จริงของจะเข้ในธรรมชาติที่โง่เขลาและเจ้าเล่ห์

ส่วนในนิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต และนิทานประจำถิ่น มักปรากฏตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ เนื่องจากมีเนื้อหาเกี่ยวกับการผจญภัย ความมหัศจรรย์ พลังอำนาจ หรือความศักดิ์สิทธิ์ แม้นิทานชีวิตและนิทานประจำถิ่นจะอ้างว่าเกิดขึ้นจริงแต่ก็มีวิธีการเล่าเรื่องแบบนิทานมหัศจรรย์ คือ แต่งเติมเรื่องราวให้น่าติดตามทั้งยังเพิ่มอิทธิปาฏิหาริย์หรือความศักดิ์สิทธิ์ให้กับตัวละคร

นิทานมหัศจรรย์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ ความมหัศจรรย์ และความวิเศษต่างๆ เช่น ของวิเศษ อมนุษย์ ความสามารถพิเศษ บุญญาธิการ เป็นต้น ดังนั้นตัวละครจะเข้ที่ปรากฏในนิทานมหัศจรรย์จึงปรากฏในลักษณะเหนือธรรมชาติ

เช่น แปลงกายได้ สมพาสกับมนุษย์ได้ หรือมีอิทธิฤทธิ์ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างให้ตัวละครสัตว์ตัวนั้น ๆ น่าสนใจรวมทั้งเพิ่มความสนุกสนานและอรรถรสให้กับนิทานเรื่องนั้น ๆ อีกด้วย

นิทานชีวิต มีเนื้อหาใกล้เคียงกับนิทานมหัศจรรย์ คือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การเดินทาง หรือการต่อสู้ของตัวละคร แต่นิทานชีวิตดำเนินเรื่องในโลกความจริง ตัวละครในนิทานชีวิตมีทั้งมนุษย์ สัตว์และอมมนุษย์ ตัวละครจะเข้มแข็งปรากฏในลักษณะเหนือธรรมชาติเพื่อเป็นคู่ต่อสู้ของตัวเอกที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและมีความเก่งกล้าสามารถ ดังนั้นตัวเอกจึงต้องเป็นผู้มีความสามารถอย่างสูงจึงจะชนะได้ นอกจากนี้ยังเสริมให้เห็นว่าตัวเอกมีบุญบารมีมากทำให้ตัวละครจะเข้าเข้ามาช่วยเหลือในกรณีต่างๆ เช่น ให้ทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น

นิทานประจําถิ่น เป็นนิทานที่ผู้เล่าเชื่อว่าเคยเกิดขึ้นจริงและอธิบายที่มาของสิ่งต่างๆ ในท้องถิ่น นิทานประจําถิ่นที่ปรากฏตัวละครจะเข้มแข็งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบุคคลที่มีพลังอำนาจน่าเกรงขามหรือน่าเคารพศรัทธาในท้องถิ่นต่างๆ ตัวละครจะเข้าในนิทานประเภทนี้จึงมีลักษณะเหนือธรรมชาติเพื่อเน้นให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งลึกลับเหล่านั้น นอกจากนี้การยกย่องสัตว์ร้ายเช่นจะเข้ให้เป็นจะเข้เจ้าหรือจะเข้ศักดิ์สิทธิ์ ก็เพื่อลดความเกรงกลัวของคนในท้องถิ่นที่มีต่อสัตว์ร้ายชนิดนี้ โดยเปลี่ยนความดุร้ายตามสัญชาตญาณของจะเข้ให้กลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์หรือพลังอำนาจที่คุ้มครองมนุษย์ได้ การเปลี่ยนความดุร้ายของจะเข้ให้กลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นที่พึงพอใจให้แก่คนในท้องถิ่นได้ จะเห็นได้ว่าในนิทานประจําถิ่นเกี่ยวกับจะเข้เจ้าหรือจะเข้ศักดิ์สิทธิ์มักปรากฏว่ามีการสักการะบูชาจะเข้เจ้าหรือจะเข้ศักดิ์สิทธิ์ให้คุ้มครองมนุษย์ สิ่งของมีค่าและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นที่พึงพอใจว่าจะเข้เจ้าเหล่านี้จะช่วยคุ้มครองและไม่ทำร้ายคนในท้องถิ่น ทั้งยังเป็นการปรามมิให้ผู้ใดเข้าไปล่วงละเมิดทั้งสิ่งของและสถานที่นั้นๆ ได้

ส่วนในตำนานปรัมปราและนิทานศาสนา มักปรากฏตัวละครจะเข้ทั้งสองลักษณะ เนื่องจากเนื้อหาของนิทานเหล่านี้ มุ่งเสนอทั้งพฤติกรรมของจะเข้จริงตามธรรมชาติและความคิดถึงหรือความมหัศจรรย์

ตำนานปรัมปราที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับที่มาของประเพณีพิธีกรรมและการแสดงที่มีอยู่ในปัจจุบันจึงปรากฏตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับตำนานของประเพณีเหล่านั้นว่าเคยเกิดขึ้นจริง เช่น *ตำนานขงจะเข้* ส่วนนวนต่างๆ ที่กล่าวถึงจะเข้ว่าเป็นสัตว์เดียรัจฉานแต่ก็อยากร่วมทำบุญจึงขอให้คนช่วยวาดรูปตนลงบนธงทอดกฐินเพื่อนำไปปักหน้าวัด จะเห็นได้ว่าเมื่อใช้ตัวละครจะเข้ที่มีลักษณะตามธรรมชาติก็ยิ่งเพิ่มความน่าเชื่อถือให้ประเพณีว่าขบวนกฐินที่เดินทางทางน้ำเคยพบเจอกับจะเข้ที่มาขอทำบุญจริง

ในตำนานปรัมปราที่มุ่งอธิบายกำเนิดของระบบจักรวาลเช่นดาวฤกษ์ มักจะสร้างสรรค์ตำนานให้แปลกพิสดารไปจากเรื่องราวในชีวิตจริง ตัวละครจะเข้มักมีลักษณะเหนือธรรมชาติ เช่น *ตำนานดาวฤกษ์จิตรา* (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, ๒๕๔๒: ๒๐๘๘-๒๐๘๙) ของภาคกลาง มีพยานาถแปลงกายเป็นจะเข้แล้วจับพระราชธิดาไปกิน ซึ่งเป็นกรรมแต่ชาติปางก่อนของพระราชธิดาจะหนีอย่างไรก็ไม่พ้น เทพเจ้าจึงให้เป็นดาวฤกษ์จิตรา จะเห็นได้ว่าเรื่องนี้เกี่ยวพันกับเทพเจ้าดังนั้นตัวละครจะเข้จึงมีลักษณะเหนือธรรมชาติเพื่อให้เรื่องราวศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

นิทานศาสนาที่มุ่งเสนอพฤติกรรมของจะเข้จริงตามธรรมชาติ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเดินทางของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ และมุ่งเสนอว่าพระโพธิสัตว์ในชาติก่อนๆ มีชีวิตตั้งเช่นปลูชุนทั่วๆ ไปและต้องประสบกับเคราะห์กรรมมากเพียงใด ดังนั้นตัวละครสัตว์ที่มุ่งร้ายหรือช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ส่วนใหญ่จึงมักเป็นสัตว์ร้ายตามธรรมชาติ เมื่อสัตว์ร้ายเหล่านี้ทำร้ายพระองค์ก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติตามสัญชาตญาณในธรรมชาติ แต่เมื่อใดที่สัตว์ร้ายเหล่านี้ช่วยเหลือพระองค์นั้นแสดงให้เห็นถึงบุญญาบารมีของพระองค์ที่มีมาแต่กำเนิด ตัวละครจะเข้จึงมักมีลักษณะตามธรรมชาติเพื่อสื่อแนวคิดนี้

ในนิทานศาสนาอีกส่วนหนึ่งที่มุ่งเสนอความคิดถึงหรือความมหัศจรรย์ต่างๆ จะกล่าวถึงชีวิตของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ อย่างพิสดาร คือ มีการผจญภัยและประสบเคราะห์กรรมอย่างหนัก ลักษณะของนิทานส่วนนี้คล้ายกับนิทานมหัศจรรย์ ตัวละครจะเข้จึงมักมีลักษณะเหนือธรรมชาติ และมีบทบาทเป็นทั้งพระโพธิสัตว์ น้องสาว หรือคู่อริ ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมความสามารถและบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ว่าแหวดล่อมไปด้วยสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งมิตรและศัตรู แต่ก็ยังเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมหรือสามารถแสดงธรรมให้พระอินทร์ เหล่าเทวดานางฟ้า และประชาชนทั้งหลายได้สดับรับฟังอย่างซาบซึ้ง

จะเห็นได้ว่าในตำนานปรัมปราและนิทานศาสนามีทั้งเรื่องเล่าแบบสมจริงและเรื่องเล่าที่แต่งเติมจากจินตนาการให้แปลกพิสดารออกไป ดังนั้นตัวละครจะเข้ในนิทานทั้งสองประเภทนี้จึงมีทั้งลักษณะตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นว่าลักษณะของตัวละครจะเข้ามีความสัมพันธ์กับประเภทของนิทาน กล่าวคือ หากตัวละครจะเข้าปรากฏอยู่ในนิทานคติ นิทานอธิบายเหตุ และนิทานสัตว์ ที่เล่าโดยอิงกับความจริงตามธรรมชาติ ตัวละครจะเข้าก็มักมีลักษณะตามธรรมชาติ แต่ถ้าหากตัวละครจะเข้าปรากฏอยู่ในนิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต และนิทานประจำถิ่น ที่เน้นสร้างเรื่องราวให้น่าตื่นเต้น น่าติดตาม หรือเกี่ยวพันกับสิ่งลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตัวละครจะเข้าก็มักมีลักษณะเหนือธรรมชาติ ส่วนในนิทานที่มีทั้งแบบสมจริงและแบบแต่งเติมจินตนาการ เช่นในตำนานปรัมปราและนิทานศาสนา ตัวละครจะเข้ากลับปรากฏทั้งลักษณะตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ

ลักษณะของตัวละครจะเข้าที่สัมพันธ์กับวิธีการถ่ายถอดนิทาน

เมื่อพิจารณาลักษณะของข้อมูลนิทานที่เป็นนิทานลายลักษณ์และนิทานมุขปาฐะ ผู้วิจัยพบว่าลักษณะของการถ่ายถอดนิทานก็มีความสัมพันธ์กับลักษณะของตัวละครจะเข้าด้วยเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ลักษณะของ การถ่ายถอดนิทาน	ลักษณะของตัวละครจะเข้า	
	ตามธรรมชาติ	เหนือธรรมชาติ
ลายลักษณ์	๓๕	๗๖
มุขปาฐะ	๒๓	๑๕

จากตารางแสดงลักษณะของการถ่ายถอดนิทานกับลักษณะของตัวละครจะเข้าพบว่าในนิทานมุขปาฐะมักปรากฏตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะตามธรรมชาติ ส่วนในนิทานลายลักษณ์มักปรากฏตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ

ตัวละครจะเข้าที่ปรากฏในนิทานมุขปาฐะมักมีลักษณะตามธรรมชาติ เนื่องจากนิทานมุขปาฐะเป็นนิทานที่สืบทอดโดยการเล่า ผู้เล่ามักหยิบยกเรื่องราวใกล้ตัวมาถ่ายทอด เช่น สัตว์ชาตญาณของสัตว์ชนิดต่างๆ ดังนั้นในนิทานมุขปาฐะจึงมักกล่าวถึงสัตว์ชาตญาณของจะเข้าจริงหรือตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะตามธรรมชาติมากกว่าความพิสดารของจะเข้าหรือตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ

ส่วนตัวละครจะเข้าที่ปรากฏในนิทานลายลักษณ์มักมีลักษณะเหนือธรรมชาติ เนื่องจากนิทานลายลักษณ์เป็นนิทานที่มีผู้บันทึก มีการแต่งเติมลักษณะตัวละครและเรื่องราวให้น่าติดตามและแปลกพิสดารมากยิ่งขึ้น เช่น เพิ่มอิทธิปาฏิหาริย์หรือความวิเศษต่างๆ ให้กับตัวละคร ดังนั้นจึงพบว่าในนิทานลายลักษณ์มักปรากฏตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ เช่น “ชาลวัน” ใน *บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องไกรทอง* (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๕: ๓๐๑-๓๔๗) ของภาคกลาง ซึ่งเป็นนิทานลายลักษณ์ ตัวละครจะเข้ามีลักษณะเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ มีอิทธิฤทธิ์ และยังสามารถสมรสกับนางมนุษย์ได้อีกด้วย ส่วน “ชาลวัน” ใน *ตำนานชาลวัน สำนวนที่ ๓* (ประจักษ์ สายแสง, ๒๕๑๖: ๑๓๐) ของภาคกลาง ซึ่งเป็นนิทานมุขปาฐะกลับเป็นตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะตามธรรมชาติ กล่าวคือ มีลักษณะทางกายภาพเหมือนจะเข้าจริงและมีความดุร้ายตามสัตว์ชาตญาณของจะเข้าตามธรรมชาติ เป็นต้น

การศึกษาตัวละครจะเข้าในนิทานไทยประเภทต่างๆ ครั้งนี้ ทำให้เข้าใจลักษณะของตัวละครจะเข้าที่ปรากฏในนิทานไทยมากยิ่งขึ้น ทั้งตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะตามธรรมชาติและตัวละครจะเข้าที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นความสัมพันธ์ของลักษณะของตัวละครจะเข้ากับประเภทของนิทานไทยว่าตัวละครจะเข้าที่ปรากฏในนิทานประเภทต่างๆ ล้วนมีความเกี่ยวพันกับนิทานประเภทนั้นๆ นอกจากนี้ลักษณะของการถ่ายถอดข้อมูลนิทานที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์ก็มีความเกี่ยวพันกับลักษณะของตัวละครจะเข้าด้วยเช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **นิทานชาวบ้าน ภาคที่ ๑- ภาคที่ ๔**. ธนบุรี: บรรณาการ, ๒๕๑๔.
- กลาเวล แบร์นาร์ต. **ตำนานทะเลสาบและแม่น้ำ**. แปลโดย สุภาภรณ์ อภาวิชชุต์มย์. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง, ๒๕๔๓.
- กอบกุล อิงคุทานนท์. **ศัพท์วรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: ษรฉัตร, ๒๕๔๐.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๐.
- จตุพร มีสกุล. "ไกรทอง." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง ๑ (๒๕๔๒): ๕๐๑-๕๐๓**.
- จรุณมิตร ณ ท่งประสานมิตร. **นิทานอีสป**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.
- เดือนใจ สินทะเกิด. **วรรณคดีชาวบ้านจาก "วัดเกาะ"**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘.
- นฤมล ปิยวิทย์ และบุญช่วย ปิยวิทย์. "สากเหม็ง: สากตำข้าวเม่าโคราช." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน ๑๓ (๒๕๔๒): ๔๕๕๙-๔๕๖๖**.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. "ดาว: ตำนาน." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง ๕ (๒๕๔๒): ๒๐๘๑-๒๐๘๗**.
- ประคอง นิมนานเหมินท์. **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- ผจงวาด กมลเสวีรัตน์, พิชนี ปี่เพราะ, และศิริพรรณ พงศ์สิฏานนท์. **นิทานพื้นบ้านภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๓.
- พ่วง บุษรารัตน์. "ทวดคลองนางเรียม." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ ๖ (๒๕๔๒): ๓๐๑๗**.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. **บทละครนอก พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๒**. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๕.
- ยุทธ เดชคำรน. **นิทานชาวบ้านของไทย**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, ๒๕๒๑.
- โยชิโกะ อุซึตะ. **นิทานเอกของญี่ปุ่น**. แปลโดยลมูล รัตตากร. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕.
- วิเชียร เกษประทุม. **นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓.
- ส.พลายน้อย. **นิทานไทยฉบับสมบูรณ์**. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)
- ส.พลายน้อย. **นิทานเพื่อนบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๔๕.
- สมพงษ์ โอศรีสกุล. "พฤติกรรมของสัตว์ในชาติภฏฎกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์." **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔**.
- สายป่าน บุรีวรรณชนะ. "ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย." **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘**.
- หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดพิจิตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๔.
- หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุดรธานี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๔.
- อาภรณ์ อุทฤษฎ์. **โต๊ะหินขาว**. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ๖ (๒๕๔๒): ๒๘๕๑**.
- อุดม หนูทอง. "นางแดงอ่อน." **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ๘ (๒๕๔๒): ๓๖๙๒-๓๖๙๔**.
- อุดม หนูทอง. **วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก**. สงขลา: โครงการศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ม.ป.ป.